

ВСНХ РСФСР установил государственную монополию на торговлю золотом и платиной. В соответствии с постановлением ВСНХ РСФСР от 16 декабря 1917 г. «Об организации «Центроткани», а затем декретом СНК РСФСР от 29 июня 1918 г. все изделия текстильного производства подлежали обязательному учету, их продажа без разрешения Закупочного бюро Центротекстиля запрещалась.

Особое значение имело введение государственной монополии на торговлю хлебом, которая была установлена декретом о социализации земли от 19 февраля 1918 г. Для проведения государственных заготовок хлеба СНК РСФСР декретом «Об организации товарообмена для усиления хлебных заготовок» от 2 апреля 1918 г. возложил осуществление товарообмена между городом и деревней на местные продовольственные органы, под страхом судебной ответственности запретив обмен товаров на хлеб без разрешения продовольственных органов.²³ 9 мая 1918 г. ВЦИК принял декрет «О предоставлении Народному комиссару продовольствия чрезвычайных полномочий по борьбе с деревенской буржуазией, укрывающей хлебные запасы и спекулирующей ими», которым подтверждалась неизбежность хлебной монополии и твердых цен, а также необходимость беспощадной борьбы с хлебными спекулянтами, для организации которой к немедленному объединению призывались все неимущие крестьяне и трудящиеся. Как организационная форма такого объединения использовались Комитеты бедноты, оформленные декретом от 11 июня 1918 г. «Об организации и снабжении деревенской бедноты».²⁴

Таким образом, в период Октябрьской революции и первые послереволюционные месяцы была проведена национализация земли, недр, лесов и вод, крупной и в большей части средней промышленности, банков, транспорта и других важнейших отраслей экономики, недвижимости в городах, торговых предприятий; были установлены монополия внешней торговли и ряда важнейших отраслей внутренней торговли, контроль советских органов местного самоуправления над городской торговлей, продовольствием и предметами первой необходимости. По своему характеру национализация являлась принудительным и безвозмездным изъятием имущества от частных собственников, осуществленным в силу государственных актов, в результате чего в руках Советского государства оказалась сосредоточенная подавляющая часть объектов дореволюционного права собственности, принадлежавшего различным категориям субъектов. Эта собственность использовалась новой властью как экономическая база для осуществления «диктатуры пролетариата», более точно являвшейся диктатурой правящей партии. Поэтому В.И. Ленин, подводя первые итоги «красногвардейской атаки на

²³ Генкин Д.М. и др. История советского права. 1917-1947. — М.: Госюриздат, 1949. — С. 79.

²⁴ Рубаник В.Е. Указ. Соч. — С. 265.

капитал», в мае 1918 г. вынужден был написать: «Вчера гвоздем текущего момента было то, чтобы как можно решительнее национализировать, конфисковать, бить и добывать буржуазию, ломать саботаж. Сегодня только слепые не видят, что мы больше «нанационализировали», «наконфисковали», набили и наломали, чем успели подсчитать»²⁵. Таки образом в руках советской власти, за довольно таки небольшой период времени, сконцентрировался довольно приличный объем собственности, которая, как показывает практика, систематически нуждается в охране, особенно уголовно-правовой.

Журбелюк Г.В., к.і.н., доцент

Національний університет «Києво-Могилянська академія»

ГОЛОДОМОР 1932-1933 РР. В УКРАЇНІ: ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Проблеми відповідальності за організацію масового винищення українства у 1932-1933 рр. стали предметом аналізу після доволі тривалого періоду підняття доказової бази для «відкриття» історичної правди про діяльність тогочасного правлячого режиму. Невизначеність у цій сфері триває, і якщо перші українці, що були представниками американської діаспори, ще на початку 40-х р. ХХ ст., на весь світ розголосивши факт трагедії голоду в Україні, одноставно поклали відповідальність на московське керівництво партії, то сучасні дослідники, коло яких значно розширилось, у забезпеченні доказової бази і визначенні винних як політичними, так і правовими засобами ще не відзначаються одноставністю у своїх оцінках. Це ускладнення пояснюється тим, що процес викриття злочину є тривалим і неоднозначним. Для кваліфікації Голокосту після Нюрнбергу і при активності Ізраїлю світовій спільноті потребувалося 60 років. Замовчування в СРСР факту злочину, значне обмеження доказової бази через часову відстань, розширення кола суб'єктів злочину (партійно-державне керівництво центру і республіки, місцеві активісти), погіршення стосунків з Росією (протистояння у питанні кваліфікації Голодомору актом геноциду українства) потребує від науки додаткових зусиль. Принципово важливим став факт визначення Голодомору 1932-1933 рр. у Законі України від 28.11.2006 р. (№ 376-V) як геноциду, тобто відбулось засудження його політичними засобами. На цьому вирішуватиметься далі проблема надання формально-юридичної оцінки названих фактів.

Визначення в Україні того чи іншого суспільного небезпечного діяння як злочину є виключним правом Верховної Ради України, до того ж злочинність

²⁵ Ленин В.И. О «левом» ребячестве и мелкобуржуазности // Сочинения. Изд. № 3. — Т. 22. — С. 512.

діяння, а також його караєність визначаються тільки Кримінальним кодексом України (ККУ). Тому аналіз сукупності передбачених кримінальним законом об'єктивних і суб'єктивних ознак Голодомору в Україні має ґрунтуватись на Кримінальному кодексі, що, в свою чергу, має базуватись на Конституції та загальноправових нормах і принципах міжнародного права, імплементованих до законодавства України. А це потребує логічного завершення роботи різних структур: правоохоронних – для доведення і визнання судом Голодомору актом злочинної діяльності тогочасних урядів Союзу і республіки, роботи Комітету ВРУ з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності – для завершення законопроектної роботи щодо відповідальності за публічне заперечення Голодомору геноцидом українства, внесення змін до ККУ і КПКУ, відповідного рішення питань співвідношення з нормами міжнародного права. І найбільше проблем – у роботі із складовими формального визначення злочину Голодомору актом геноциду проти українства: у встановленні факту злочину із виведенням сукупності визначених ККУ юрознак складу злочину. Це усі його визначальні елементи: об'єкт і об'єктивна сторона злочину із виділенням його особливих рис, з урахуванням стадій скоєння та ролі кожного із співучасників (виконавців, організаторів), суб'єкт і суб'єктивна сторона злочинних дій з чітким виведенням внутрішнього образу злочину (через виявлення вини, мети, мотиву). Останнє є принципово важливим для доведення намірів винищити не тільки все куркульство, як класово небезпечний соціалізму елемент, а значну частину етнічного українства для подолання його спротиву планам соціалістичного будівництва.

Разом із завданнями формально-юридичного визначення відповідальності за злочин Голодомору потребується більш чітка позиція у визначенні політичної відповідальності керівників тоталітарного режиму і підтвердження фактів їх злочинних дій саме проти українства, що вимагає уваги до питань:

- нестачі уваги влади до аналізу суспільних запитів, неадекватності їх відповіді на потреби української республіки і досягнення відповідності до викликів часу;
- недоліків у прийнятті ними рішень, невинуватеної жорстокості у їх реалізації;
- використання ними пустих обіцянок народу України і невідповідності їх результатам проведених заходів, реальній політиці союзної держави;
- усвідомлення вождями прямої (непрямої) шкоди народу України;
- класової обмеженості державців у розумінні принципів національної безпеки;
- недодержання представниками влади принципу законності;
- використання брехні, недостовірної інформації як знаряддя держ політики;
- формування ними сумнівного іміджу держави на міжнародному рівні;
- не надання права опозиції виявити свій рівень відповідальності перед народом;
- викривлення перед минулим і сьогоденням історичної пам'яті українства;
- обмеження параметрів життя, матеріальних, моральних вимірів розвитку.

Більшовики дали свій рецепт реформування хронічно хворого суспільства, вказавши на єдиний, на їх думку, можливий шлях революції, що руйнувала усі старі традиції. Вони не приховували недорозвиненість суспільних умов Росії для революції, але саме на це зроблена ставка у лєнінській теорії соц революції, на можливості її перемоги в одній країні, середній ланці світового капіталізму. Після перемоги у воєнному протистоянні перейшли до побудови соціалізму в 1 країні, в капіталістичному оточенні. Знов було вказано на об'єктивні труднощі і потребу доопрацювання теорії Маркса. Коли «червоногвардійська атака» на капітал вже вичерпала себе, комуністи змінюють тактику і повертаються до використання старих традицій ринкової економіки. Із невеликою затримкою на цей шлях стає і Україна, де 80% всього 26-ти мільйонного населення становили селяни²⁶. Цей період дав багато стабілізації нового суспільства, оживленню села, торгової і фінансової сфери, появі в ході індустріалізації інновацій в економіці, вирішенню політичних задач. В цілому позитивний досвід негу, тим не менш, не задовольнив правлячу партію, оскільки з'явилась загроза самому існуванню соціалістичної ідеї під впливом відродженого і значно посиленого приватного сектору, контролювати який пролетарській державі ставало доволі важко. Тому, «відповідально і принципово» ставлячись до виконання своїх програмових завдань, більшовики повертаються до досвіду «атаки» на капітал, плануючи будувати соціалізм засобом стрибка, «неочікуваним» випередженням капіталу.

Програма індустріалізації, як перша в черзі соціально-економічних змін, поставила масу найскладніших проблем, серед яких проблема інвестування стояла на першому місці. Більшовики знов виявили свій «новаторський» хід, запроваджуючи програму одночасної зміни усіх сфер життя із включенням села. Зрозуміла річ, що ВКП(б) «враховувала» що недостатній рівень загальної культури і соціалізації селян, невідповідність потребам часу їх продуктивності праці, несприяття соціалістичних ідей. На рубежі 30-х рр. на селі вирішувалась доля усієї програми соціалізму. «Після конфіскації землі у поміщиків, – резюлював XVI партз'їзд, – перехід до колгоспів є другим і притому вирішальним кроком, який визначає найважливіший етап побудови фундаменту соціалістичного суспільства в СРСР»²⁷. І саме Україна, хоч вона не входила, як Центральні зернові райони Росії, до 1-ої групи при визначенні темпів колективізації, мала стати «основною ланкою», вирішальним фактором хлібозаготівель, тим більше, що до 1917р. вона давала 17,7% усього європейського товарного хліба²⁸. За цифрами експорту харчових продуктів з СРСР бачимо усю трагедію українства, у якого вилучили всі припаси шпелі, проса, ячміння, жита, гречки на продаж за жордон на потреби індустрії по демпінгових цінах: базова цифра експорту у 1928р. (43618 тис. т.)

²⁶ Українська радянська енциклопедія. Т.11. – Кн. 2. – К., 1984. – С. 22.

²⁷ КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій, пленумів ЦК. – Т.4. – К., 1980. – С.439.

²⁸ Михайлів А. Україна і хлібний бюджет Європи. Економ. зб. – К., 1922. – С.151.

збільшувалась у 1929-у 5 разів (262247), у 1930-у 10 разів (4846024), у 1931-у 12 разів (5182835), в умовах голоду 1932-у 4 рази (176329)²⁹.

Бідняцтво Росії, як відомо, без ускладнень переходило на рейки колективних господарств, але воно не могло нагодувати, а тим більше забезпечити поставки товарного хліба на індустріальні потреби. Тому основна ставка була зроблена на Україну. Звідси виключне ставлення до неї, що посилювала специфіка соціального складу українського села, де «економічні позиції куркуля були сильнішими, ніж в інших республіках».³⁰ 50 % селян були справжніми господарями-фермерами (заможні і середні верстви) з чималим досвідом участі у столипінських реформах та кооперації до і після революції.³¹ Все це мали врахувати і такі «врахували».

Своє виключне ставлення до селян України ВКП(б) виявляла і раніше через небезпеку для справи пролетарської революції впливу мілкобуржуазної стихії, посилену проявами українського націоналізму. Але з XVI з'їзду Україна набула особливої значущості через початки плановості в економічному і соціальному розвитку. Партія поряд із максимально перенасиченим цифрами 5-тирічним планом приймає конкретні завдання по остаточній ліквідації капіталістичних елементів, цілковитому усуненню причин, що породжували експлуатацію і поділ суспільства на антагоністичні класи, подоланні «пережитків капіталізму» в усій економіці та у свідомості людей. Настільки були спрощені усі уявлення про психологічні особливості людей, можливості швидких змін у їх суспільному розвитку, що йшлося про рішучі зміни протягом 4-5 років! А вже у січні 1934 р. пройшов I Всесоюзний з'їзд колгоспників-ударників із звітом про перемогу у колгоспному будівництві, цинічно звинувативши голосом самих делегатів у безгосподарності все українське село³², утаємничив факти розправи з селом в ході хлібозаготівлі і розкуркулення, знищенням світської еліти і церкви України.

Отже згідно партійних постулатів максимальне прискорення темпів розвитку, зокрема, суцільної колективізації, індустріалізації, вписувалось в загальну схему форсування соціалістичного будівництва, що завжди «логічно» пояснювалось небезпекою капіталістичного оточення! Україна через спротив владі вимагала набагато більше зусиль, ніж планувалось. Тому не зміна інстинкту власників, а жорстока помста режиму за їх живучість усім національно свідомим елементам на чолі з культурною елітою міста і села, «куркулями і підкуркульниками», за їх неподоланий з часів 1917-1920 рр. дух боротьби. Тоді, за визнанням наркома Л. Троцького, українські повстанці потребували «уваги» до себе з боку Червоної армії втричі більше, ніж усі війська Антант. «Ворожі прояви українських буржуазно-націоналістичних і петлюрівських елементів», згідно резолюції XVI з'їзду, уможливилось через «непродуману, механістично

проведену політику» українізації, підкресливши національну специфіку, ускладнила колективізацію!

Відомо, що партія завжди виставляла однією з своїх найбільших перемог досягнення національної політики і культурної революції. Щодо першого, то тут можна говорити про винищення націоналізму і перебудову суспільства на позиціях пролетарського інтернаціоналізму із повним запереченням ідей національно-державного відродження суверенної незалежної України. Що ж до другого, то тут кількісні показники дійсно вражають. До Жовтневих подій 1917 Україна мала 70% неписьменного населення, а за 20 років стала республікою «суцільної грамотності». Але фактично в ході радянської відбувся культурний канібалізм. Школу, як традиційний засіб подолання неписьменності, використали у якості засобу виховання маси будівників соціалізму, оплоту перманентної боротьби держави рад із проявами українського націоналізму, українськості.

Із проголошенням основних принципів радянської освітньої системи партія запровадила доступність, загальність, безоплатність усієї освіти (що особливо підкупало селянство) і її обов'язковість. Цей імператив у поєднанні із ворожою для українства ідеологією диктатури, насадження якої стало стрижнем нового «освітництва», вже насторожував. Як насторожувало і те, що до малописьменного селянства у 1919-1921 рр. центральні радянські органи і сам вождь В. Ленін неодноразово звертались, уможливлючи зворотній зв'язок «з широкими масами трудящих». Пригадуються листи В. Леніна «Про радянську владу в Україні», «До робітників і селян України з приводу перемог над Денікініми», «До селян України про надання допомоги голодаючим Поволжжя», постанову сесії ВУЦВК про продрозкладку і заміну її натуральним податком, в яких ще звертались до мас із роз'ясненням найважливіших складових своєї політики. В подальшому до «вже навчених» селян влада не зверталась із роз'ясненнями (виключенням тут була стаття Сталіна з приводу перекручень партійної лінії у колгоспному будівництві). В тих умовах від українського села вимагали хліба і повної слухняності, тому мова партії стала мовою директив, яка мала на додаток страх і організувала у вигляді карткової системи, колективізації, знаменує селян «загальному безладдю, нездібності керівників колгоспів»³³, табу на ввіз товарів в села України, розкуркулення, дозвіл на репресії щодо селян і поблажливих керівників, нову 3-ступеневу контрольовану систему адміністративного поділу.

Традиційно в Росії і Україні у др. пол. XIX – на поч. XX ст. розвивалось два напрями політичної культури: з одного боку, общинний соціалізм, народництво і слов'янофільство, з іншого, на противагу сільській, міська демократія з ідеями західників, радикалізм. Більшовики, нестримно йдучи у владу, орієнтуючись на промисловий захід, в ході колективізації впевнились у зайвості першого напрямку і тому безжально винищили його як непотрібний рудимент разом із усім здобутком політики українізації. Для ВКП(б) культура, усі прояви

²⁹ Внешняя торговля СССР за 15-тилетку 1928-1933. – М., 1933. – 65.

³⁰ Очерк развития УССР (Ред. А. Нестеренко) – М., 1954. – с. 287.

³¹ Див.: Голодомор 1932-1933 в Україні. – Ужгород, 2006. – с. 56; Журбенко Г. В. Голодомор 1932-1933 рр. у контексті політ. і правової свідомості українства // Наук. записки ЕУКУМА. Юридуки. – Т. 77. – 2008. – С. 66-67.

³² Страдник П. Правда про советскую владу в Україні. – Нью-Йорк, 1972. – С. 186.

³³ Вербицкий М. Наибольший злочинец Кремля. Записки о гонимой Украине. – Лондон, 1952. – С. 17.

ії, особливо політична культура, стала інструментом для досягнення своєї мети, засобом управління недозрілим суспільством. Як наслідок, у грудні 1932 р. на засіданні ЦК партії українізацію було названо петлюрівською, розпочався наступ на неї як на явище культурної контрреволюції. Виконавши місію залучення селянства до соціалізму, вона була згорнута як зайва. Паралельно із хижачим вилученням українського хліба здійснювалась політика ліквідації небезпечних українських письменників (з 300 залишилось тільки 36), нової радянської зукраїнізованої творчої і науково-технічної інтелігенції, повне винищення української церкви, відстріл 100 тис. членів КП(б)У. Все діловодство в органах управління УСРР, викладання у школах перевели на мову Росії. Отже, паралельно з фізичним винищенням українства в ході Голодомору нищили всю українську духовність, як небезпечну національно-етнічну ознаку. Отже, для визначення суб'єктів відповідальності за трагічне минуле, завершення роботи по засудженню цього режиму, вирішенню проблеми «усвідомлення» нашої причетності до оцінки подій 1932-1933 р.р., необхідні практичні дії компетентних органів держави за умови свідомої підтримки українським суспільством актів викриття геноциду.

Безумовно, до вирішення проблеми відповідальності можна поступово йти і через встановлення факту злочину засобами Міжнародного Суду. Відповідно до норм міжнародного права у випадках, коли через брак політичної волі держава не спроможна притягнути винних до відповідальності, справа за умови прийняття Стороною статуту Міжнародного Суду приймається Судом до розгляду. Важливо забезпечити для цього широко аргументовану базу доказів, чітко дотриматись процедури, адекватно оцінити широку підтримку міжнародної спільноти по засудженню Голодомору в Україні парламентськими і міждержавними актами.

Отепова Г.Е., к.и.н.

Павлодарский государственный педагогический институт

ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ ДОКУМЕНТОВ

Закон, прежде чем стать юридическим актом, определяющим те или иные обязательные правовые нормы в государстве, проходит сложный, а нередко и долгий путь своего становления. В современной научной литературе выделяют следующие основные этапы формирования законодательных актов: 1) законодательная инициатива или почин; 2) разработка законопроекта и его обсуждение; 3) утверждение закона или санкция; 4) обнародование. Каждому из этих периодов соответствует определенная документация, которая позволяет выяснить такие стороны законодательного акта, которые нельзя установить, если ограничиться изучением только содержания самого закона.

Законодательная инициатива – это обращенное к власти официальное заявление о необходимости издания новых, изменения, дополнения или отмены старых законов. К ним относятся документы с законодательными предложениями: ходатайства, предложения, заявления, прошения, письма, доклады и т.д. Для изучения законодательных предположений, исходивших от правительства, большое значение имеют всеподданнейшие записки и доклады, авторами которых были представители высшей администрации. Огромное количество документации, связанной с прохождением законодательных актов, хранится в архивных фондах. Например, «Записка об устройстве Семиреченской области в составе Степного генерал-губернаторства» (Верный, 1884), «Записка Тургайского губернатора И.М.Стреловского о преобразовании Тургайской области» (Оренбург, 1909), «Журнал заключительного заседания комиссии учрежденной приказом... для пересмотра Степного положения 1891г.» (Верный, 1902).

Много материалов обсуждения законодательных предложений и инициатив отложилось в местных учреждениях государственной власти – губернских правлений, канцеляриях губернаторов, генерал-губернаторств и т.п. Эти материалы интересны тем, что дают конкретное представление о положении дел отдельных районов, в частности, касающихся территории Казахстана. Однако законодательные предложения в таких документах в большей степени ограничены официальными рамками: почти все эти документы возникали в ответ на объявленную правительством программу. Например, письмо оренбургского генерал-губернатора Областному правлению оренбургскими киргизами для выработки новых положений об управлении киргизами от 3 июля 1865г. [1, с.255], записка Областного правления оренбургскими киргизами в ответ на запрос комиссии, созданной для разработки проекта нового положения об управлении киргизами от 8 августа 1866г. [1, с.256].

Вторая стадия формирования законодательного акта начиналась с выработки законопроекта и его обсуждения. На этом этапе законодательная инициатива превращалась в законченный проект, который достаточно было утвердить, чтобы придать ему силу закона. Иногда эта процедура продолжалась годами, оставляя для исследователя огромный дополнительный материал по изучению созданию того или иного закона. Составление и обсуждение законодательного проекта осуществлялось соответствующими центральными учреждениями или специально созданными комиссиями и подкомиссиями. Эти материалы, связанные с разработкой проекта закона, можно разделить на следующие группы: а) подготовительные, справочные материалы, необходимые для выяснения тех или иных вопросов; б) журналы, протоколы, стенограммы заседаний различных учреждений и комиссий, которые разрабатывали и обсуждали соответствующий проект закона; в) различные варианты проекта с изложением мнений членов комиссий, центральных учреждений; г) различные записки, предложения; д) проект закона в окончательной редакции с объяснительной к нему запиской [2].